

O IMPERATIVU U SAVREMENOM SRPSKOHRVATSKOM JEZIKU

SRETO TANASIĆ

Institut za jezik u Sarajevu

UDK 808.61/62—559

Izvorni naučni rad

Primljen: 14. januara 1984.

Prihvaćen: 15. marta 1984.

1. 0. 0. Imperativ u savremenom srpskohrvatskom jeziku nedovoljno je proučavan u našoj lingvističkoj nauci. Tako je ovaj glagolski oblik obrađivan uglavnom u udžbeničkoj literaturi, pa su mnoga pitanja u vezi s njim još nerazjašnjena. Udžbenici ne registruju neke važne karakteristike upotrebe ovog glagolskog oblika koje je već utvrdila naša novija lingvistička nauka.¹ Tu je prije svega rad Milke Ivić *Slovenski imperativ uz negaciju*.² U tom radu ona je dala pregled učenja o ovom glagolskom obliku u dotadašnjoj slavistici i serbokroatistici i pokušala da riješi neka otvorena pitanja vezana za negirani imperativ u slovenskim jezicima i u srpskohrvatskom posebno.

¹ Uglavnom svi udžbenici konstatuju osnovnu funkciju imperativa. Mihajlo Stevanović u *Savremenom srpskohrvatskom jeziku II* (Beograd 1969) ističe da se imperativom iskazuje zapovijest ili želja da se izvrši radnja označena glagolom (str. 677.). On se ne osvrće mnogo na upotrebu imperativa uz negaciju. Dalje, M. Stevanović govori o pripovjedačkom imperativu, o kvalifikativnom i gnomskom imperativu (683—684). Takođe, u ovom udžbeniku govori se i o drugim mogućnostima iskazivanja imperativnog značenja (678—681). I u svojoj srednjoškolskoj gramatici Mihajlo Stevanović ističe osnovnu funkciju imperativa, zatim pominje pripovjedački, kvalifikativni i gnomski imperativ (*Gramatika srpskohrvatskog jezika za gimnazije*, VII izdanje, Cetinje 1971). Jovan Vuković u *Gramatici za VII razred osnovne škole* (Sarajevo 1963) piše da imperativ služi za iskazivanje zapovijesti da se izvrši radnja ili zabrane da se radnja izvrši. On pominje i druge oblike koji mogu iskazivati isto značenje. U ovom udžbeniku ističe se da imperativ može iskazivati i blažu zapovijest, želju, pogodbu i sl. Po Jovanu Vukoviću uz *n e m o j* dolazi samo infinitiv. Takođe, spominje pripovjedački i poslovnički imperativ (str. 122—123). U udžbeniku *Srpskohrvatski/hrvatskosrpski jezik* Milivoja Minovića i Mustafe Ajanovića (Sarajevo 1979) ističe se funkcija imperativa — zapovijest, želja, molba da se izvrši radnja i pominje mogućnost da se zabrana ublažava (164). U *Gramatici hrvatskosrpskoga jezika* Brabec-Hraste-Živkovića (1968. god) imperativ se definiše kao glagolski oblik koji iskazuje zapovijed, a ako je uz negaciju — zabranu (str. 255), može iskazivati i molbu, želju (256). Po ovoj gramatici uz *n e m o j* dolazi samo infinitiv (256). *Priručna gramatika hrvatskoga književnog jezika* grupe autora (Zagreb 1979) ističe da se imperativom iskazuje zapovijed ili poticaj (334) i pominje pripovjedački i poslovični imperativ (335). I u ovom udžbeniku uz *n e m o j* se kao dopuna navode primjeri samo sa infinitivom (170).

1. 1. 0. Sumirajući rezultate dotadašnjih istraživanja slovenskog negiranog imperativa Milka Ivić je istakla da je nauka utvrdila činjenicu da je negirani imperativ mnogo frekventniji od glagola imperfektivnog vida. Razlog za ovu pojavu tražen je isključivo u ulozi koju ima sama vidska kategorija (str. 32). U svome radu Milka Ivić ukazuje da sama činjenica što su naučnici, polazeći od takvog tumačenja ove pojave, dolazili do kontradiktornih rezultata govori da takvo polazište nije moglo ni obezbijediti razjašnjenje istraživanog pitanja. Ona smatra da u razjašnjavanju vidskih odnosa u vezi sa negiranim imperativom treba polaziti od vidsko-vremenskih odnosa (33). Kao prvi zaključak do koga je došla Milka Ivić jeste taj da se u svim slovenskim jezicima za zabranjivanje radnje koja je u toku upotrebljava isključivo imperativ sa glagolima imperfektivnog vida (33). Paralelizam u upotrebi imperfektivnog i perfektivnog vida može se javljati samo kad ne postoji vršenje radnje u vrijeme kad se zabrana izriče (34).

1. 1. 1. Milka Ivić dalje ističe da negirani imperativ ima dvije funkcije: prekid radnje ili upozorenje. Karakteristika svih slovenskih jezika je da se u njima ispoljava tendencija ka morfološkom razlikovanju dviju posebnih kategorija zabrane — prekida radnje i upozorenja (37). U slovenskim modernim jezicima u okviru kategorije zabrane perfektivni vid se potiskuje imperfektivnim (38).

1. 1. 2. U vezi sa zamjenom negiranog imperativa perifrastičnim Milka Ivić ističe da je ova pojava rasprostranjena samo u južnoslovenskim jezicima (39). U srpskohrvatskom jeziku to je konstrukcija *n e m o j* sa *infinitivom* ili *da+prezent*. U ovom jeziku u toku je raspodjela funkcija negiranog prostog i perifrastičnog imperativa. Prosti negirani imperativ služi za izricanje zabrane, a upozorenje se, kao blaži vid zabrane, veže za perifrastični imperativ (41).

1. 2. 0. Ovaj je rad pomjerio znanja o imperativu u slovenskim jezicima, a posebno u srpskohrvatskom. Međutim, ni poslije njega problematika imperativa u našem jeziku nije dokraja rasvijetljena. Milka Ivić se i u nekim novijim radovima posvećenim glagolskoj problematici osvrće i na pitanja vezana za imperativ.³ Takođe, treba istaći i rad Tatjane Batistić *O nekim pitanjima u vezi sa analizom glagola morati i moći*,⁴ u kome se ukazuje i na neke nove pravce u razmatranju pitanja vezanih za srpskohrvatski imperativ.

2. 0. 0. Do danas još nije utvrđen domen upotrebe ovog glagolskog oblika u savremenom srpskohrvatskom jeziku — ni njegova upotre-

² Radovi Naučnog društva BiH, knj. X, Odjeljenje Istorijsko-filoloških nauka, knj. 4, Sarajevo 1958.

³ Milka Ivić, O upotrebi glagolskih vremena u zavisnoj rečenici: prezent u rečenici s veznikom *da*, Zbornik za filologiju i lingvistiku XIII/1; Milka Ivić, Problematika srpskohrvatskog infinitiva, Zbornik za filologiju i lingvistiku XV/2.

⁴ Južnoslovenski filolog XXXIX.

ba u pojedinim jezičkim stilovima ni specifičnost upotrebe unutar pojedinih stilova, Imperativ se susreće od razgovornog jezika i jezika umjetničke književnosti preko udžbeničke literature do jezika štampe i, čak, do jezika nauke. Svakako da u svim stilovima ovaj glagolski oblik nije podjednako rasprostranjen i da u svakom od njih ima neke specifičnosti u upotrebi. U udžbeničkoj literaturi, na primjer, imperativ je relativno rasprostranjen i ima određenu funkciju koju ne može igrati drugi glagolski oblik — posebno u tekstu.

2. 1. 0. U udžbeničkoj literaturi imperativ se upotrebljava nejednako u pojedinim nastavnim oblastima. U jednim udžbenicima on se javlja u samom tekstu vrlo često a u drugim vrlo rijetko. Često se javlja u udžbenicima fizike, hemije, matematike. To je u vezi sa karakterom ovih nastavnih oblasti iz koga proizilazi i metod obrade pojedinih tema. U njima je potrebno stalno angažovanje učenika u toku pripreme i izvođenja određenih operacija ili eksperimenata. U tekstovima udžbenika ovih oblasti često se oblikom imperativa učenici upućuju koje će operacije u datom trenutku izvoditi. Evo nekih primjera:

— U epruveti dobro *promućkajte* gotovo bezbojnu vodenu otopinu joda s malo etera. Zatim pomoću lijevka za odvajanje *odijelite* donji vodeni sloj od eterskoga, a eterski sloj *izlijte* u porculansku zdjelicu i mašući rukom *ubrzojte* isparavanje etera (Anastazije Pucić, Organska kemija za gimnazije, Zagreb 1974, str. 103). *Pretpostavimo* suprotno, da je za svako n N, nx y. Posmatrajmo ova dva skupa... (Dr Milosav Marjanović, Matematika za IV razred srednjih škola, Sarajevo 1976, str. 12).

2. 1. 1. U drugim udžbenicima, opet, imperativ se, sem u zadacima za vježbanje, javlja vrlo rijetko. Tu je osnovna metoda opisivanja i u njoj nema mjesta za oblik imperativa. U ovim udžbenicima, kao i u onim iz prve grupe, imperativ se često javlja u zadacima za ponavljanje i utvrđivanje gradiva, kao u primjeru: *Navedite* osnovne tekovine egipatskog i mesopotamskog građevinarstva! (Dr Ivan Božić, Istorija za I razred gimnazije, Sarajevo 1971, str. 47).

2. 2. 0. U jeziku štampe ovaj glagolski oblik ima takođe određene domene upotrebe. On se javlja u pojedinim tekstovima, na primjer: u intervjuima se često javlja u pitanjima koja se postavljaju sagovorniku, ali se javlja i u drugim tekstovima. Sve je ovo potrebno ispitati da bi se utvrdila cjelovita slika o ovom glagolskom obliku u savremenom srpskohrvatskom jeziku.

3. 0. 0. Cilj ovog rada je da se pokažu neke karakteristike upotrebe imperativa u jeziku savremenih pisaca i da se ukaže na izvjesne karakteristike ovog glagolskog oblika u savremenom srpskohrvatskom je-

ziku. Građa je ekscerpirana iz određenog broja djela umjetničke literature.⁵

3. 1. 0. U analiziranim djelima upotreba imperativa nije ni približno jednaka. U jednim djelima imperativ je vrlo rijedak, u drugim se javlja relativno često. Ovo zavisi i od prirode pojedinih tekstova. Tako se u onim djelima koja se karakterišu čestim dijalozima otvara više mogućnosti za upotrebu ovog glagolskog oblika, i obratno. Za roman Anđelka Vuletića *Deveto čudo na istoku*, koji obiluje dijalozima, karakteristično je da se imperativ dosta upotrebljava a za *Travničku hroniku* Ive Andrića nije. Ni prisustvo dijaloga, međutim, ne mora biti dovoljan uslov da je u nekom djelu oblik imperativa frekventan. Ni svaki dijalog ne otvara mogućnost česte upotrebe imperativa.

3. 2. 0. Obično se kaže da imperativ služi za izricanje *zapovijedi* ili želje.⁶ Građa, međutim, pokazuje da se imperativom iskazuju i značenja koja ne pokriva ovaj termin — molba, savjet, utjeha:

Vrijeme odmiče, sutra, odmah sutra *učini*, što namjeravaš (MB. SP, 43).

Molim te, *oprosti*, molim te kao boga, jedini moj! (MB. SP, 92). *Priručna gramatika* predlaže termin *podsticaj* (str. 334). Ovaj termin bi bio prikladniji jer može pokrivati sva značenja koja se iskazuju oblikom imperativa.

3. 2. 1. Takođe, i negirani imperativ ne mora da iskazuje samo zabranu ili opomenu, već i savjet, molbu i utjehu:⁷

Nemoj drugi put to *da radiš*. (IA. ZN, 120)

Čovek se onda nadnosi nad nju, kao da će on da zajeca, pa ponavlja, mrmljajući, *Ne plači*, Šošo. (MC. RL I, 58) *Ne brinite*, za desetak dana drugu ćemo mi pesmu da pevamo. (DČ. DS, 48) *Nemoj*, majko, *da se ljutiš*, ne vidim te. (DČ. DS, 69) *Ne brini*, nije strašno. (MS. T, 84)

Utvrđivanju nijansi u značenju igra značajnu ulogu i širi kontekst.

⁵ Književna djela koja su uzeta za korpus:

Mirko Božić, *Svilene papuče*, BIGZ Beograd 1973, skraćeno: MB. SP, Ivo Andrić, *Travnička hronika*, Svjetlost Sarajevo 1981, skraćeno: IA. TH, Ivo Andrić, *Znakovi*, Svjetlost Sarajevo 1981, skraćeno: IA. Zn, Meša Selimović, *Tvrđava*, Sloboda Beograd 1981, skraćeno: MS. T, Danilo Kiš, *Grobnica* za Borisa Davidovića, Liber Zagreb, BIGZ Beograd, skraćeno: DK. GBD, Mirko Kovač, *Vrata od utrobe*, BIGZ Beograd 1979, skraćeno: MK. VU, Dobrica Ćosić, *Daleko je sunce*, Prosveta Beograd 1963, skraćeno: DČ. DS, Dobrica Ćosić, *Vreme smrti I*, Prosveta Beograd 19, skraćeno: DČ. VS I, Miloš Crnjanski, *Roman o Londonu I*, Nolit Beograd, 1974, skraćeno: MC. RL I, Mladen Oljača, *Kozara*, Veselin Masleša Sarajevo 19, skraćeno: MO. K, Anđelko Vuletić, *Deveto čudo na istoku*, Sarajevo 1972, skraćeno: AV. DČ.

⁶ Vidi literaturu u bilješci broj jedan.

⁷ Tatjana Batistić u već pomenutom radu kaže da rečenica sa negiranim imperativom može da znači i savjet, nagovaranje, upozorenje, sugestiju (v. Tatjana Batistić, *Analiza glagola morati i moći*, 106—107).

Imperativ u navedenim primjerima očito ima drugačiju funkciju od imperativa za prekid radnje, ili zabranu po Tatjani Batistić,⁸ kako je u primjeru: *Ma ne drhti*, izlomiću ti vilicu (DČ. DS, 92), ili opomenu: *Al' nemoj* slučajno ti pre mene da *šmugneš* u mrak (DČ. DS, 87). I opomena može da se kreće od blažeg stepena do prijetnje, kao što je u ovom primjeru. Naravno, nije uvijek ni moguće razgraničiti o kakvoj se funkciji radi jer se ova značenja ponekad dodiruju i podudaraju u pojedinim nijansama.

4. 0. 0. Pišući o prezentu sa veznikom *da* Milka Ivić je istakla činjenicu da se imperativ javlja isključivo u tekstu organizovanom po principu direktnog govora. Kad se tekst reorganizuje u skladu s principima indirektnog govora, imperativ se obavezno zamjenjuje prezentom — telefonirali su: *pošalji* odmah odgovor → telefonirali su da pošalješ odmah odgovor.⁹ Tako je u rečenici: On mi ipak savetuje *da se zadovoljim* uspehom na odstojanju i *da ne teram* stvar dalje (IA. Zn.), gdje bi se mogla pretpostaviti rečenica organizovana po principu direktnog govora: On mi ipak savetuje: *Zadovolji se* uspehom na odstojanju i *ne teraj* stvar dalje. I jednu i drugu rečenicu iznosi lice koje pripovijeda. I u jednom i u drugom slučaju pripovjedač do izvjesne mjere parafrazira rečenicu koju je govorno lice izreklo. A ta izvorna rečenica mogla je biti organizovana po principu direktnog govora: Ja ti ipak savetujem: *zadovolji se* uspehom na odstojanju i *ne teraj* stvar dalje — sa oblikom imperativa, ili po principu indirektnog govora: Ja ti ipak savetujem *da se zadovoljiš* uspehom na odstojanju i *da ne teraš* stvar dalje — sa oblikom prezenta umjesto imperativa. Ako se pripovjedač u prenošenju tuđe rečenice služi postupkom kao što je to u slučaju sa pripovjedačem iz Andrićevih *Znakova*, on svodi dvije moguće forme rečenice na jednu formu. U ovakvim slučajevima nije moguće utvrditi po kom principu je bila ustrojena rečenica koju je pripovjedač ovako formulisao — po principu direktnog ili indirektnog govora. Tako je i u slučaju: On mi je savetovao da pokušam u Parizu (MC. RL I, 85).

4. 1. 0. Naravno, ovo nije i jedini način na koji pripovjedač može da predstavi neku rečenicu koju mu je izreklo drugo lice. Moguće je da se razlika o kojoj je riječ i sačuva: On mi je rekao: Ja ti savetujem: *pokušaj* u Parizu — On mi je rekao: Ja ti savetujem *da pokušaš* u Parizu.

5. 0. 0. U serbokroatistici se dosad nije posebno obraćala pažnja na pojavu da određeni glagoli u savremenom jeziku ne dopuštaju upotrebu imperativa. Ovdje će se ta pojava posmatrati bez pretenzija da se da iscrpan spisak glagola koji ne dozvoljavaju upotrebu ovog glagolskog obli-

⁸ T. Batistić, *Analiza glagola morati i moći*, str. 106.

⁹ Milka Ivić, O upotrebi glagolskih vremena, str. 47.

ka. Očito je da rečenice sa imperativom od sljedećih glagola nemaju smisla u savremenom srpskohrvatskom jeziku:

*gaditi se: Gadi mi se to jelo — *Ne gadi mi se to jelo*
*ticati se: *Tiči me se to — *Ne tiči me se to*
*svidati se: *Svidaj se svome prijatelju — *Ne svidaj se svome prijatelju*

*dogadati se: *Dogadađ se to — *Ne dogadađ se to*
*boljeti: *Boli te glavo — *Ne boli te glavo*
*zanimati: *Zanimaj ga nešto — *Ne zanimaj ga nešto.*

5. 1. 0. Treba napomenuti da ni naši rječnici (JAZU, SANU, MS) ne obraćaju pažnju na ovu pojavu.¹⁰ Uz ove glagolske lekseme, kao i uz druge, ti rječnici ne bilježe njihovu osobinu da nemaju imperativ. Ali ni uz jedan od ovih glagola i ne navode se primjeri za upotrebu u obliku imperativa. Izuzetak je glagol *boljeti*, za koji u rječniku JAZU stoji da se on ranije (XVI—XVIII vijek) upotrebljava i u značenju »žaliti, tužiti«. ¹¹ Ovako upotrijebljen ovaj glagol mogao je imati i imperativ. Istina, radi se o drugom značenju. Danas se ovaj glagol u našem jeziku ne javlja sa takvim značenjem. Međutim, drugačija je situacija u slučaju kad je ovaj glagol prefiksiran — *preboljeti*. Tada on može imati i imperativ: *Preboli t u g u; Preboli r a n u*. Očito je, dakle, da se i u ovom slučaju radi o novim semantičkim vrijednostima glagola, za koji ne vrijedi više pravilo koje se odnosi na glagole iz navedenog spiska.

51. 1. 1. Razloge za nemogućnost upotrebe imperativa od ovih glagola treba tražiti u semantičkoj vrijednosti tih glagolskih leksema. Očito je da njihove leksičkosemantičke karakteristike ne dopuštaju realizaciju imperativnih konstrukcija. Ako se leksičkosemantičke karakteristike navedenih glagola stave u odnos sa uslovima i načinom realizacije rečenične strukture sa imperativom, uočiće se šta su razlozi koji onemogućavaju upotrebu imperativa s tim glagolima u rečeničnim strukturama.

5. 1. 2. Za realizaciju imperativa u određenoj rečeničnoj strukturi potreban je uvijek određeni stimulans sa strane koji verbalnim putem mobilise sagovornika da izvrši akciju imenovanu glagolom od koga je imperativ. Taj stimulans, po Milki Ivić — inicijativno-komunikativni čin,¹² često se iskazuje eksplicitno, ali to nije obavezno. Bilo da je on u rečenici sa imperativom iskazan ili ne, on se uvijek podrazumijeva, on inicira lice ili što drugo da izvrši radnju označenu glagolom u imperati-

¹⁰ Već je Tatjana Batistić zapazila da u Rječniku JAZU stoji napomena da u novijem jeziku glagol *moći* nema imperativ. Ovom glagolu ona dodaje u fusnoti svoga rada i glagol *namjeravati* (v. Analiza glagola *morati* i *moći*, str. 107). Očito je, međutim, da se radi o dužem spisku glagola koji nemaju imperativ u savremenom srpskohrvatskom jeziku.

¹¹ Rječnik JAZU I, str. 537.

¹² Milka Ivić, O upotrebi glagolskih vremena, str. 46.

vu. Kad se radi o imperativu sa negacijom, taj čin ne inicira na izvršenje radnje koja se imenuje oblikom imperativa, već da se radnja ne vrši.

5. 1. 3. Navedeni glagoli imaju zajedničku osobinu da imenuju određene dvoaktantne situacije. U tim situacijama lice ili što drugo može biti samo aktant (1) na koji je usmjeren proces imenovan glagolskom leksemom i ono ne može da utiče na taj proces. Drugi aktant (2) predstavlja izvor procesa koji je usmjeren ka prvom aktantu. Ni on ne može da bude spolja podstaknut u cilju pojave procesa: Taj događaj (2) *ne tiče se njega* (1), *Ta knjiga* (2) *ne zanima mene* (1). U našem jeziku nemoguće je zamisliti situaciju u kojoj bi se mogao ostvariti bilo kakav inicijativno-komunikativni čin koji bi inicirao proces imenovan nekim od ovih glagola: **Ne tiči se, taj događaju* (2), *njega* (1); **Ne zanimaj/zanimaj, ta knjigo* (2) *mene* (1). Drugačija je situacija na primjer, u rečenici: *Ti se plaši/ne plaši njega*. Ovdje je moguće na neki način uticati na aktant (1) u cilju pojave procesa koji se imenuje glagolskom leksemom. Dakle, za ove glagole karakteristično je odsustvo voljne komponente.¹³

5. 1. 4. Iz navedenih karakteristika ovih glagola proizilazi i razlog za to što ti glagoli u savremenom srpskohrvatskom jeziku ne dozvoljavaju upotrebu imperativa.

5. 2. 0. Ni glagoli *moći, morati, htjeti, smjeti, umjeti, trebati* nemaju imperativ u savremenom srpskohrvatskom jeziku. Objasnjenje za to treba tražiti opet u njihovoj semantici. Ovi glagoli svojom semantikom nisu podobni za upotrebu u imperativu. Nepostojanje mogućnosti za njihovu upotrebu u obliku imperativa ne znači da ovi glagoli u određenim rečeničnim strukturama nemaju takvu funkciju — upotrijebljeni u drugom glagolskom obliku. U našoj lingvističkoj nauci već je istaknuto da se imperativno značenje može ostvariti u rečenici i na drugi način, bez upotrebe glagolskog oblika imperativa. Tatjana Batistić je pokazala da glagol *morati* u određenom kontekstu može biti u obliku prezenta upotrijebljen u funkciji iskazivanja naredbe, dakle u istoj funkciji koju ima imperativ drugih glagola,¹⁵ a glagol *moći* može da se upotrijebi u funkciji iskazivanja imperativnog značenja: *Predaj rad na ocjenu — Možeš predati rad na ocjenu*, dakle, u funkciji savjeta, preporuke.¹⁶ Sličnu funkciju o glagolima *moći* i *smjeti* iznijela je i Milka Ivić.¹⁷ U ovome pravcu mora ići interpretacija, npr., re-

¹³ Tatjana Batistić ističe da je za glagole *moći* i *namjeravati*, koji nemaju imperativ, karakteristično odsustvo voljne komponente (navedeno djelo, str. 107). Treba napomenuti da je Milka Ivić, znatno ranije, signalizirala tu osobinu glagola kao uslov za iskazivanje imperativa (Slovenski imperativ uz negaciju, 36). Međutim, ona navodi i glagole koji se karakterišu odsustvom voljne komponente a imaju imperativ. Očito je, dakle, da se svi glagoli iz te kategorije ne ponašaju jednako u pogledu mogućnosti upotrebe imperativa.

¹⁴ U ruskom jeziku glagol *smjeti* ima oblik imperativa sa negacijom.

¹⁵ Tatjana Batistić, *Analiza glagola morati i moći*, str. 105—107.

¹⁶ Tatjana Batistić, navedeno djelo, str. 105—107.

¹⁷ Milka Ivić, *Problematika srpskohrvatskog infinitiva*, str. 125.

čenicice: *Ti moraš da ideš kući* (DČ. DS, 74) ili rečenicice: *Ne smiješ otići kući*. Jedino glagol *umjeti* ne može da se tumači na ovaj način — on je bliži prvoj grupi glagola, čija semantika ne dozvoljava nikakav čin u smislu pokretanja procesa koji on imenuje.

6. 0. 0. U svim analiziranim djelima imperativ sa negacijom je znatno rjeđi od imperativa bez negacije. To je toliko uočljivo da nije potrebno davati egzaktne pokazatelje o tome odnosu. Negirani imperativ u analiziranim djelima javlja se u frekvenciji od nekoliko do tridesetak na prvih sto stranica analiziranog djela. *Travnička hronika* i *Znakovi* Ive Andrića, *Roman o Londonu* I Miloša Crnjanskog i *Vrata od utrobe* Mirka Kovača spadaju u djela sa veoma slabom frekvencijom negiranog imperativa, dok *Kozara* Mladena Oljače, sa dvadeset primjera, *Svilene papuče* Mirka Božića, sa dvadeset devet, te *Daleko je sunce* Dobrice Ćosića, sa trideset tri primjera (na prvih sto stranica teksta), idu u red djela sa najvećom frekvencijom ovog glagolskog oblika.

6. 1. 0. Razlog za to što se imperativ sa negacijom javlja mnogo rjeđe nego pozitivni trebalo bi posebno istraživati. Ovom prilikom ukazae se na neke momente koji mogu biti od značaja u rješavanju ovog pitanja. Kao prvo, treba istaći činjenicu da se u nekim slučajevima i oblikom pozitivnog imperativa iskazuje isto što i negiranim oblikom, i to sa nijansama u značenju od zabrane do upozorenja ili savjeta. Tako se rečenicice:

— *Prestani!* — šaputao je Mula Ibrahim prestravljeno se osvrćući (MS. T, 31).

— *Mante svađu, momci* (DČ. DS, 50).

— *Ostavi čoveka na miru* (DČ. DS, 92).
mogu shvatiti kao rečenicice

— *Ne govori!* — šaputao je Mula Ibrahim prestravljeno se osvrćući.

— *Ne svađajte se, momci.*

— *Ne dirajte čoveka.*

U određenim situacijama mogu se, dakle, upotrebljavati uporedo i negativne i pozitivne konstrukcije s oblikom imperativa u funkciji podsticaja na prekid ili ne(iz)vršenje radnje. U takvim slučajevima jezik može u nekim konkretnim situacijama da preferira rečenicice sa pozitivnim imperativom. Treba istaći da glagol *prestati*, u prvom primjeru i svojim leksičkim značenjem podstiče na prekid radnje. Tako u ovom slučaju i to, uz oblik imperativa, ima funkciju negiranog imperativa.

6. 1. 1. Takođe, već je istaknuto da se imperativno značenje može iskazivati i mimo oblika imperativa. Tako se u nekim slučajevima upotrebom glagola *moći*, *morati* i *smjeti* u obliku prezenta može zamijeniti oblik imperativa:

— *Ne smiješ to raditi* = *Nemoj to raditi*

— *Smiješ to uraditi* = *Uradi to*

- *Ne možeš to uraditi* = *Nemoj to uraditi*
- *Možeš to uraditi* = *Uradi to*
- *Ne moraš to uraditi* = *Nemoj to uraditi*
- *Moraš to uraditi* = *Uradi to.*

Naravno ovi glagoli ne iskazuju uvijek imperativno značenje (v. o tome u t. 5. 2. 0. i literaturi koja se pominje u toj tački). Dakle i ovdje se radi o mogućnosti paralelne upotrebe rečenica sa imperativom ili bez imperativa u funkciji iskazivanja imperativnog značenja. Tako i ove konstrukcije mogu da u većoj mjeri zamjenjuju upotrebu rečenica sa negiranim imperativom.

6. 1. 2. U svome radu o prezentu s veznikom *da* Milka Ivić ističe da glagol *zabranjivati* spada u glagole inicijativno-komunikativne semantičke klase.¹⁸ Konstrukcije sa ovim glagolom imaju takođe funkciju iskazivanja zabrane vršenja radnje, tj. funkciju negiranog imperativa: *Zabranjujem ti da ideš tamo* = *Ne idi tamo*; *Zabranjujem ti da radiš tako* = *Ne radi tako*. Leksičko značenje ovog glagola kao i glagola *prekinuti*, omogućuje da konstrukcije sa njima iskazuju istu funkciju koju ima i negirani imperativ.

6. 1. 3. Kao što se moglo vidjeti, uz negirani imperativ postoje i drugi načini za iskazivanje istog značenja. U određenoj situaciji jezik traži jednu ili drugu formu za iskazivanje istog značenja. Otuda je i frekvencija negiranog imperativa manja.

6. 2. 0. U svim analiziranim djelima negirani imperativ se javlja češće sa glagolima imperfektivnog vida. Takođe, mnogo je frekventniji prosti oblik negiranog imperativa od perifrastičnog.

6. 2. 1. Što se tiče rezultata do kojih je došla Milka Ivić u vezi sa negiranim imperativom, najčvršće stoji tvrdnja (i sama autorica ju je tako postavila) da se negirani imperativ s glagolima perfektivnog vida ne javlja za prekid radnje koja je u toku. Kao što je već istaknuto, negirani imperativ s glagolima perfektivnog vida javlja se dosta rijetko, a svi nađeni primjeri ponašaju se u skladu sa ovom tvrdnjom.

6. 2. 1. Milka Ivić je u svome radu o imperativu s negacijom istakla da je u srpskohrvatskom jeziku sprovedeno razlikovanje blage zabrane od stroge. U kategoriju blage zabrane ide imperativ za upozorenje da do radnje ne dođe. Ova kategorija zabrane je obavezno vezana za perifrastičnu konstrukciju (41). Građa koja je analizirana u ovom radu ponaša se u skladu sa takvom tvrdnjom. Međutim, treba istaći da ovakva shema još nije konačna. Ovo još važi kao tendencija. I upozorenje, kao oblik blage zabrane, može se iskazivati i formom sa prostim oblikom imperativa sa negacijom. Takav je slučaj u sljedećoj rečenici: *Ne govorimo sad o tome, molim te* (MB. SP, 25). Takođe, i zabrana koja se može shvatiti kao blaža može se odnositi i na radnju koja je već u toku.

¹⁸ Milka Ivić, O upotrebi glagolskih vremena, str. 48.

Tako se može shvatiti imperativ u sljedećoj rečenici: Karlo, molim te, *nemoj* toliko pušiti (MB. SP, 10). U ovom slučaju jasno je da se upozorenje iznosi u vrijeme kad je radnja već u toku. Ovo upozorenje znači želju da do te radnje ubuduće ne dolazi.

STATISTIČKI PODACI O IMPERATIVU S NEGACIJOM

Djelo	NE		NEMOJ			
	Impf. vid	Perf. v.	Impf. vid	Perf. vid	sa Inf.	sa prer.
MB. SP	18	3	7	3	10	
IA. TH	3	2	1	1	1	1
IA. Zn	—	—	2	1	—	3
MS. T	22	—	2	—	1	1
MK. VU	3	1	3	1	4	—
MC. L. I.	8	2	3	—	4	—
DC. VS I	42	4	17	2	5	14
DC. DS	73	1	12	2	—	14
AV. DČ	29	3	1	—	1	—
MO. K	21	2	9	1	8	2
DK. GBD	2	1	—	1	—	1

Ova rečenica mogla bi se upotrijebiti i sa prostim imperativom sa negacijom: Karlo, molim te, *ne puši* toliko. Tako je i u primjeru: *Bako, ne boj se* (DČ. DS, 170) opet prosti oblik imperativa, a ne može se govoriti o strogoj zabrani. Istina je samo da je radnja u toku u vrijeme izricanja imperativa. Ovo govori da se i perifrastični oblik može upotrijebiti za prekid radnje koja je u toku i, drugo, da i prosti oblik negiranog imperativa može da se upotrijebi u funkciji iskazivanja blage zabrane. Takođe, perifrastični oblik imperativa može se upotrijebiti i za izricanje strožije zabrane, kao što je u primjeru: *Nemoj tako da vičeš -- hladnokrvno i tiho prekide ga Pavle* (DČ. DS, 120). U ovom slučaju perifrastični oblik služi za iskazivanje takve, strožije zabrane i odnosi se na radnju koja je u toku. Najčešće se perifrastični oblik imperativa uvodi u zonu sadašnjosti, za prekid radnji koje su u toku kad se njime iskazuje savjet, utjeha, kao u primjeru: *Nemoj da se sekiraš* (DČ. DS, 147). Naravno, nisu uvijek ni jasne granice u značenjima koja se imperativnim oblikom iznose.

6. 3. 0. Kao što je poznato, perifrastični oblik negiranog imperativa javlja se u dvije forme: infinitiv ili prezent s veznikom *da* uz *nemoj*: *Nemoj se ljutiti*, Dubrovnik je Dubrovnik (AV. DČ, 206); *Nemoj da podvaljuješ, junačino* (MO. K, 88). Obično se kod istog

pisca javljaju i jedna i druga forma ove konstrukcije ali sa nejednakom frekvencijom. Jedino se u *Svilenim papučama* Mirka Božića na više primjera (deset) sa infinitivom ne javlja ni jedan primjer sa oblikom prezenta. I u ovom slučaju infinitiv i prezent s veznikom *da* ponašaju se isto kao i u drugim slučajevima naporedne upotrebe.

7. 0. 0. Imperativ je glagolski oblik koji je dosta rasprostranjen u savremenom srpskohrvatskom jeziku. Javlja se u raznim jezičkim stilovima, a naročito je rasprostranjen u književnoumjetničkom stilu. Ovaj glagolski oblik još nije izučen u obimu koji zaslužuje i koji je potreban da bi se mogla imati jasna slika o zakonitostima i mogućnostima njegove upotrebe. Udžbenička literatura o njemu ne daje ni one činjenice koje su već u lingvističkoj nauci utvrđene.

7. 1. 0. U ovom radu pokušao sam na građi iz umjetničke literature dati neke karakteristike upotrebe ovog glagolskog oblika u savremenom srpskohrvatskom jeziku. Ispitivanje je pokazalo i neke činjenice u vezi sa upotrebom imperativa u ovom jezičkom stilu.

7. 1. 1. U savremenom srpskohrvatskom jeziku prisutna je pojava da pojedini glagoli ne dozvoljavaju upotrebu ovog glagolskog oblika, na što dosad nije obraćana posebna pažnja. Razlog za to što ti glagoli ne dopuštaju upotrebu imperativa leži u leksičkosemantičkim karakteristikama tog glagola.

7. 1. 2. U svim analiziranim djelima pozitivni oblik imperativa je mnogo frekventniji od negativnog oblika. Razlog za ovu pojavu je u činjenici da se značenje koje se iskazuje oblikom imperativa sa negacijom može iskazivati i na druge načine: u nekim slučajevima oblikom pozitivnog imperativa, u drugim — konstrukcijama s prezentom glagola *moći*, *morati*, *smjeti*, ili samo leksičko značenje glagola može da posluži u tom cilju (*prekini*, *zabranjujem*).

7. 1. 3. Što se tiče odnosa upotrebe prostog imperativa s negacijom i perifrastičnog oblika, treba istaći da je prosti oblik frekventniji. U srpskohrvatskom jeziku je u toku tendencija da se perifrastični oblik veže za iskazivanje blažih zabrana a prosti oblik s negacijom za iskazivanje strožih zabrana. U većini analiziranih djela perifrastična konstrukcija javlja se u obje forme — sa infinitivom ili prezentom sa veznikom *da* uz *nemoj*.

ON THE IMPERATIVE IN CONTEMPORARY SERBO-CROAT

Summary

The central purpose of this article is to present some characteristic uses of the imperative in contemporary Serbo-Croat taken from a wide range of literary texts.

It is a characteristic of some verbs in Serbo-Croat that they don't permit the imperative construction and although this feature has not been studied so far per se, it is clear that it can be attributed to the lexico-semantic idiosyncrasies of these verbs.

The results of the investigation presented in this article show that the positive form of the imperative is more frequent in the analyzed texts than the negative imperative. This can be accounted for by the fact that the meaning underlying the negative imperative can also be realized either by the positive form of the imperative or by th constructions containing the present tense of such verbs as: *may, can, must*.

As for the relationship between the occurrences of the simple negative imperative and the periphrastic imperative, it has to be pointed out that in contemporary Serbo-Croat there is a tendency for the periphrastic form to be used for expressing less strong prohibitions than the simple negative imperative. In most of the analyzed texts it has been found that the periphrastic construction contains either the infinitive or the present tense of the verb following the conjunction *da* after *nemoj*.